

İNTİKAD'DA TENKİT UNSURLARI

Fatih TORUN (*)

Serhan ALKAN (**)

Öz

Beşir Fuad ve Muallim Naci yenileşme hareketlerinin merkezinde iki zıt kutbun iki önemli karakteridir. Bu iki isim Türk Edebiyatının gelecek nesillerini etkileyecek çok önemli kararlar vermiştir. Tevfik Fikret, Cenab Şehabettin gibi şair ve yazarlar, onların açtığı yolda şiir zevklerini şekillendirirler. Beşir Fuad ve Muallim Naci arasında Victor Hugo ile alakalı başlayan mektuplaşmalar, Beşir Fuad'ın ölümünden sonra "İntikad" ismiyle kitaplaştırılmıştır. "İntikad" adlı bu eserde Naci ve Fuad'ın edebiyat hakkındaki görüşleri detaylı bir şekilde ortaya konmuştur. Bu çalışmada Naci ve Fuad'ın edebiyatımıza dair tenkid unsurları icat ve tecdit, tenkid ve intikad, dil, hayal ve hakikat, mübalağa, şiir ve şair, vezin ve kafiye başlıklarıyla incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelime: Beşir Fuad, Muallim Naci, İntikad, Tenkid, Tenkid Unsurları.

Criticism Factors in Intikad

Abstract

Beşir Fuad and Muallim Naci are the two most important personalities of the two opposing poles in the center of the regeneration movements. These two names gave very important decisions that will affect the future generations of Turkish Literature. TPoet and writers such as Tevfik Fikret, Cenab Şahabettin shape... The pleasures of poetry on their way. The correspondences between Beşir Fuad and Muallim Naci, which began with relevance to Victor Hugo, have been published under the name of "Intikad" after the death of Beşir Fuad. Studied in this study, Critical elements of Naci and Fuad's literature, Under the headings of invention and tecdit, tenkid and intikad, language, imagination and truth, exaggeration, poetry and poet, vezin and rhyme

Keywords: Beşir Fuad, Muallim Naci, İntikad, Criticism, Criticism Factors.

*) Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı (e-posta: atihtorun8027@gmail.com)

**) Doç. Dr., Serhan Alkan İspirli, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı (e-posta: serhanispirli@mynet.com)

Giriş

Viyana bozgunundan Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar tarih, Osmanlı modernleşmesinin ve gerekliliğinin koşullarını hazırlamıştır (Ortaylı, 2014). Eğitim, yönetim, sosyal hayat ve edebiyatta da kendini gösteren bu yenileşme sürecinde zıt kutupların çatışmaları ayyuka çıkmıştır. İşte bu modernleşme süreci içerisinde toplumun içinde bulunduğu durum dönemin düşünürleri, edip ve siyasetçilerini bir tarafı tercih etme zorunluluğu ile karşı karşıya getirmiştir. (Ağır, 2012) Aynı nesli temsil eden fakat dünya görüşü sanat zevki gibi özelliklerle birbirlerinden ayrılan iki önemli isimdir Muallim Naci ve Beşir Fuad. Muallim Naci ile Beşir Fuad arasında mektuplar vasıtasıyla gerçekleşen tartışmalar büyük oranda Türk modernleşmesinin kutupları olan grupların bakış açısını vermektedir. Bizdeki temelleri Tanzimat'ın ilk yıllarında atılan pozitivistimin ilk ve en önemli temsilcisi sayılan Beşir Fuad ve her ne kadar sıyrılmaya çalışsa da yine de muhafazakâr gelenekçi safta yer aldığı söylenen Muallim Naci arasındaki mektuplaşmalardan oluşan ve Beşir Fuad'ın ölümünden sonra basımı tamamlanan İtikad adlı eseri incelemeyen önce kanaatimizce bu iki şahsiyetin edebi ve şahsi hayatlarına kısa bir göz gezdirmek gerekir.

1852-1853 yıllarında doğduğu tahmin edilen Beşir Fuad temel eğitiminden sonra 1870'li yıllarda askerlik hayatına başlar (Okay, 2012). Farklı cephelerde savaşa katılıp Girit İsyanı sırasında da eşkıya tenkiline fiilen katılmıştır. Bu görevi esnasında Almanca ve İngilizceyi öğrenmiştir. Yazı hayatına kitap tercümeleriyle başlamış, neşriyat için kişinin kendisiyle baş başa kalması gerektiği düşüncesiyle askerlikten ayrılmıştır. Beşir Fuad bizde Voltaire ve Victor Hugo üzerine ilk monografileri yazmış, edebiyatta romantizm, realizm ve natüralizm ilkelerini bilimsel metotlarla karşılaştırmıştır (Necatigil, 1998). Victor Hugo vasıtasıyla romantizmi tenkit edip natüralizmi ve Zola'yı Türk okuyucusuna tanıtmaya çalışmıştır. Bu eseriyle kendi poetikasını ortaya koymuş ve hayal hakikat münakaşasının fitilini ateşlemiştir. Victor Hugo adlı monografide ortaya attığı düşünceler yaşadığı dönemin edebiyat çevresinde ses getirmiş ve Beşir Fuad pek çoğu tarafından eleştirilmiştir. Beşir Fuad'ın Voltaire isimli eseri bu dönemin önemli düşünür ve yazarlarından Ahmet Mithat Efendi'nin takdirini almış ve Ahmet Mithat Efendi Beşir Fuad'dan Voltaire'nin bazı eserlerini tercüme etmesini veya eserlerinin hepsi hakkında Osmanlıları aydınlatacak bir inceleme yazmasını dilemiştir (Erbay ve Utku, 2002).

Edebiyata, şiire ve şiirde hayalperestliğe karşı takındığı olumsuz tavır döneminde pek çok edebiyatçının eleştirilerini üzerine çekmesine neden olmuştur. Her ne kadar düşünceleri yüzünden eleştirilse de Mithat, Naci ve Ekrem gibi dönemin önemli ve ünlü edipleri üzerindeki tesiri hissedilmeye başlar, bu önemli şahsiyetlere istikamet değiştirir. Batı'nın bizim tarafımızdan bilinmeyen pek çok düşünür, edip ve aydınından ilk defa bahsedip onları memleketimizde tanıtmaya çalışan odur. Hayatı boyunca fenne ilme inanan Beşir Fuad, her türlü kuralcı fikre karşıdır. Gerçek hayatla bağlantısı olmayan hayal çerçevesine sıkışmış edebi anlayışlardan yüz çevirir. Kendisinden övgüyle bahseden Naci'ye bile kendisini eleştirmesini telkin eder çünkü ona göre tenkid terakkinin ilk şartıdır. O Doğu-Batı, İlim-Din çatışmasından doğan bunalımları ilk defa yaşayan insandır. Nihayet bu buhranlar arasında genç yaşında intihar ederek 1887 yılında hayatına son verir.

Muallim Naci 1850 yılında İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Ömer'dir. Muallim Naci, Kur'an'ı ezbere çalışmıştır ve çocuk denilecek bir yaşta şiir yazmaya başlamış,, ilk şiirlerini Varna'da on sekiz yaşında iken yayımlamıştır. Said Paşa'nın maiyetinde ülkenin pek çok yerini gezmiştir. Daha sonra Paşa ile birlikte onun hariciye nazırlığına getirilmesiyle İstanbul'a dönmüştür. Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı Tercümanı Hakikat gazetesinin edebiyat kısmını yönetmiş ve sonra Mithat Efendi'nin damadı olmuştur. Varna ve İstanbul'da bazı okullarda edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Tanzimat şiirin en önemli isimlerinden Naci şiirlerini yazarken eskinin şiir zevkinden kopmamış aynı zamanda Batılı anlamda yeni şiir tavrından da faydalanmıştır. Onun talihsizliği İstanbul'dan uzak oluşu ve yabancı dili çok geç yaşlarda öğrenmesi olmuştur (Kolcu, 2004). Roman hariç edebiyatın hemen her türünde denemeleri olmuş daha çok şair kimliğiyle dikkat çekmiştir. Ekrem'le olan münakaşalarında her ne kadar gelenekçi görünse de Beşir Fuad'la mektuplaşmalarında yeniliğe ne kadar açık olduğunu göstermiştir. O şiirde eskiyi körü körüne devam ettirmenin veya Batı hayranlığına düşüp kendi edebiyatımızı unutmamızın karşısındadır (Kolcu, 2004). Beşir Fuad'la olan yazışmalarından ondan dil, hayal-hakikat şiirde üslup ve tenkit gibi konularda etkilendiği anlaşılmaktadır. Muallim Naci kendisini bir şeyler öğrenmek için teşvik edenler olmadığını belirterek tüm bilgi birikiminin şahsi gayretleriyle olduğunu ifade eder.

Muallim Naci'nin dört mektubu ile Beşir Fuad'ın üç mektubundan oluşan eser bu iki zıt fikirli düşünürün birbirlerine hitapta takındıkları nezaket ölçüleri ile çağdaşlarının giriştikleri hararetli ağız kavgalarından çok farklıdır. Birbirlerine mektuplarının başında hazret, beyefendi, efendim gibi hitaplarla seslenmeleri aslında bu iki düşünürün hararetli bir tartışmaya girmek gibi bir amaçları olmadığını bilakis dönemin edebi ve felsefi problemlerini masaya yatırarak bu problemlere çözüm bulma aşamasında birbirlerinden faydalanmak istedikleri fikrini ortaya koyar. Eserdeki mektupların isimleri mektup da olsa gerçekte yayımlanma niyetiyle yazılmış birer makale özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır (Okay, 2012). Eser Beşir Fuad'ın ölümünden sonra kitapçı Ârâkel tarafından (1887/8) basılmıştır. Toplam yedi mektuptan oluşan eserde genel olarak eleştiri, edebiyat, dil, şiir ve şair, vezin ve kâfiye, hayal-hakikat, mübalağa ve teşbih gibi konular üzerinde durulur. Prof. Dr. Orhan Okay eseri şöyle tanıtır: "İntikad Beşir Fuad'la Muallim Naci arasında Victor Hugo münasebetiyle cereyan eden mektuplaşmaları ihtiva eden bir eserdir. Yüz bir sahife tutan bu kitap Muallim Naci'nin dört mektubu ile Beşir Fuad'ın üç cevabından ibarettir." (Okay, 2012).

İntikad'da işlenen konuları Ahmet Ağır icat ve tecdit, tenkid ve intikad, dil, hayal ve hakikat, mübalağa, şiir ve şair, vezin ve kafiye adlarıyla yedi başlıkta incelemiştir.

İcat ve Tecdit: "Bir fikri hiç yok iken onu müfekkireden çıkarıp meydana koymak icat, bir fikir evvelden mevcut olduğu halde onu tarz-ı ahire dökmek tecdittir." (Ağır, 2012). Naci bu iki kavramı tanımlarken Victor Hugo'nun yaptığı işin yenileme olduğunu belirtmeye çalışıyor. O insanların yeni fikirlere açık olmamasının sebebinin yeni fikirlerin karşıtlarına olan alışkanlıklarından ileri geldiğini söylüyor. Bu yüzden yeni fikirlerin kabul edilebilmesi için üzerinden belirli bir süre geçmesi gerektiğini vurguluyor.

Tenkid ve İntikad: Bu başlık altında her iki yazar da bu iki kelimedenden hangisinin kullanılması gerektiği fikrini tartışıyor ve kelime seçiminde takınılan tavrı eleştiriyor. Aslında her ikisi de bu iki kelimeyi tartışırken dilde tasarrufun hangi kurallara göre yapılması gerektiğini izah ederek dil meselesine ışık tutuyorlar. “Burada sadetten hariç birkaç söz söylemeye mecburiyet görüyorum. Tenkid lafzı doğru olmadığından onun yerine intikad denilmesi lüzumunu geçenlerde bazı Arabi- aşinayân tarafından gazetelerde dermeyan olunmuş ve galat demek olan böyle bir kelimenin terk-i istimali tervic edilmek istenilmiş idi.” (Ağır, 2012). Naci bu ifadeleriyle alıntı kelimenin hangi kurallara göre kullanılması gerektiği sorusunu ortaya atan zihniyet tartışmaktadır. Kelimeler alındığı dilin mi yoksa alan dilin mi kurallarına göre kullanılmalıdır. Naci, tenkidin Araplar tarafından tercih edilmediği için intikad kullanılmalıdır iddiasında bulunanlara “Arapların bu lafzı kullanmamalarından bizim de istimal etmemekliğimiz lazım gelir mi burasını pek anlayamam.” cevabını verir (Ağır, 2012). Naci ve Beşir Fuad “intikad” yerine “tenkid” kavramının kullanılması gerektiğini savunuyorlar. Her ikisi de intikad kavramının Araplar tarafından kullanılıyor olmasının Türkleri ve Türkçeyi ilgilendiren bir konu olmadığını anlatıyorlar.

Dil: Dil hususunda karşılıklı yazışmalarda her iki yazar da dilimizin kurallarını dil içinde kendimizin belirlemesi gerektiğini vurgular. Çünkü bir dil başka bir dilin kurallarıyla hareket etmek zorunda değildir. Aynı zamanda bir kelimenin halk içinde kullanımı da dikkate alınmalıdır. Şayet kelimenin kullanımı insanlar açısından daha kolay bulunuyorsa tercih insanların kolay bulduğu kullanımdan taraf olmalıdır. “Demek ki istimal kaideye değil, kaide istimala tabi imiş. Hakikatte kaide istimali göstermiyor, istimal kaideyi meydana getiriyor.” (Ağır, 2012). Naci üçüncü mektupta tartışmayı sonlandıracak yolu şu şekilde açıklar: “Bunu çare-i münferidi muktedir bir cemiyet-i edebiye teşkiliyle Osmanlı lisanına mensup addolunacak bilcümle kelimatı cami bir mükemmel diksiyoner meydana getirmektir. Bu muvaffakiyet hâsıl olursa o zaman tenkid dahi elfaz-ı fasiha-i Osmaniye sırasına kaydolunur. Bu lügat kitabını açan kelimeyi mezkûreyi orada mu kayyed görünce istimalinde kat’a tereddüt etmemeye başlar. Buna Arabın nasıl istimal eylediğini tetkike lüzum bile görmez.” (Ağır, 2012).

Hayal ve Hakikat: Bu mektuplarda hayal ve hakikat konusun gündeme ilk getiren Beşir Fuad’dır. O pozitivist yaklaşımla şiirde hayalin sınırlarını aşılmasının hakikate gölge düşüreceğini ve onu gerçek hayattan koparacağını, kişinin iyi bir şair olabilmesi için de ilim ve fenne hâkim olması gerektiğini söyler. Beşir Fuad şairlerin ulviyet ve letafeti hakikatte aramasının münesip olduğunu belirtir. Naci ise kısmen ondan ayrılır. Ona göre şairlik bir mevhibe-i ilahiyedir. Bu yüzden ilim ve fen şairlere ancak teknik açıdan yardımcı olabilir ve latif bir hayalin hiçbir zararı yoktur hatta böyle bir hayal hakikatin güzelliğini bile ortaya çıkarabilir. Naci hayalin işlevini ve önemini şu cümlelerle özetler: “Şiirin kisve-i hayalden kâmilten tecridi bir dilberin hüsnü ânını tezyide hizmet eden el-bise-i hoş nümâsını çıkarıp da kendisini üryan bırakmak kabilinden olur. Mamafih hayal, cemel-i âlem-âşüb-ı hakikate bir kat daha revnak vermek için istimal edilmezse bittabi çirkin görünür.” (Ağır, 2012). Bununla birlikte cahil birinin şair olamayacağı ve hakikatin

hayal ile süslenebilmesi için önce hakikatin bilinmesi gerektiği görüşüyle Beşir Fuad ile birleşir. Beşir Fuad hayale sınırlı olmak şartıyla müsamma gösterir.

Mübalağa: Hakikate, ilme ve fenne düşkünlüğüyle bilinen bir düşünürün şiirde veya normal hayatta mübalağaya yer vermesi düşünülemez. Fuad ikinci mektubunda “Ben-deniz mübalağatı tasvip etmediğim gibi manasız söz söylemekte ne mana olduğunu da anlayamam. Zaten efkârın suret-i mutlakada atık ve cedit olarak tefrikini tecviz etmem sevap ve hata namlarıyla ikiye taksim olunması cihetini iltizam ederim.” (Ağır, 2012) diyerek mübalağaya ne derece karşı olduğunu ortaya koyar. Naci bu yönüyle divan şairlerini şiddetle tenkid etmesine rağmen tıpkı hayal hakkındaki düşüncelerindeki gibi şiirde hakikatin sınırlarını ihlal etmemek kaydıyla kısmen mübalağayı hoş görür ve mübalağanın bir hüner işi olduğunu kabul eder.

Sonuç ve Öneriler

19. asır Türk Edebiyatının meşhur iki şahsiyeti Muallim Naci ve Beşir Fuad kendi dönemlerinde sanat görüşleriyle pek çok eleştiri okuna maruz kalmış iki önemli isimdir. Öyle ki Beşir Fuad, yenilikçi tavrıyla oluşturduğu poetikası yüzünden dışlanmış, Muallim Naci çoğunlukla bu gelenekçi yenilikçi tartışmanın içinde muhafazakâr kesimde gösterilmiştir. Yukarıdaki eserde Beşir Fuad’ın ve Muallim Naci’in mektuplaşmalarından da anlaşılıyor ki ne Naci edebiyatımızda gelişmeye yönelik yenilikçi tavırları bütünüyle reddeder ne de Beşir Fuad kendi dönemindeki şiir anlayışına yönelttiği tenkidde tamamen haksızdır. Bu çalışma her iki sanatçının da mektuplar vasıtasıyla çizdikleri poetika ve sanat anlayışını objektif bir şekilde gözler önüne sermeyi hedeflemiştir

Kaynakça

- Ağır, A. (2012) *İntikad*. Ankara: Grafiker Yayınları
- Erbay, E. Utku, A (2002) *Voltaire*. Konya: Çizgi Kitabevi
- Kolcu, A. İ. (2004) *Tanzimat edebiyatı I şiir*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınları
- Necatigil, B. (1998) *Edebiyatımızda isimler sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Okay, O. (2012). *Beşir Fuad ilk pozitivist ve naturalist*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.